

DOKUMENT

EXPRESSEN SVERIGES BLODIGA HISTORIA 4:10

ONSDAG 22 JULI

Den svenska rebellen

TOLV SIDOR: Bonden Nils Dacke startade Sveriges största uppror

Dacke förråddes –

■ ■ En fattig bonde från djupaste Småland startade den svenska historiens största uppror och utmanade självaste landsfadern Gustav Vasa.

■ ■ När Nils Dacke firade jul 1542 gjorde han det som levande legend och ledare för Småland.

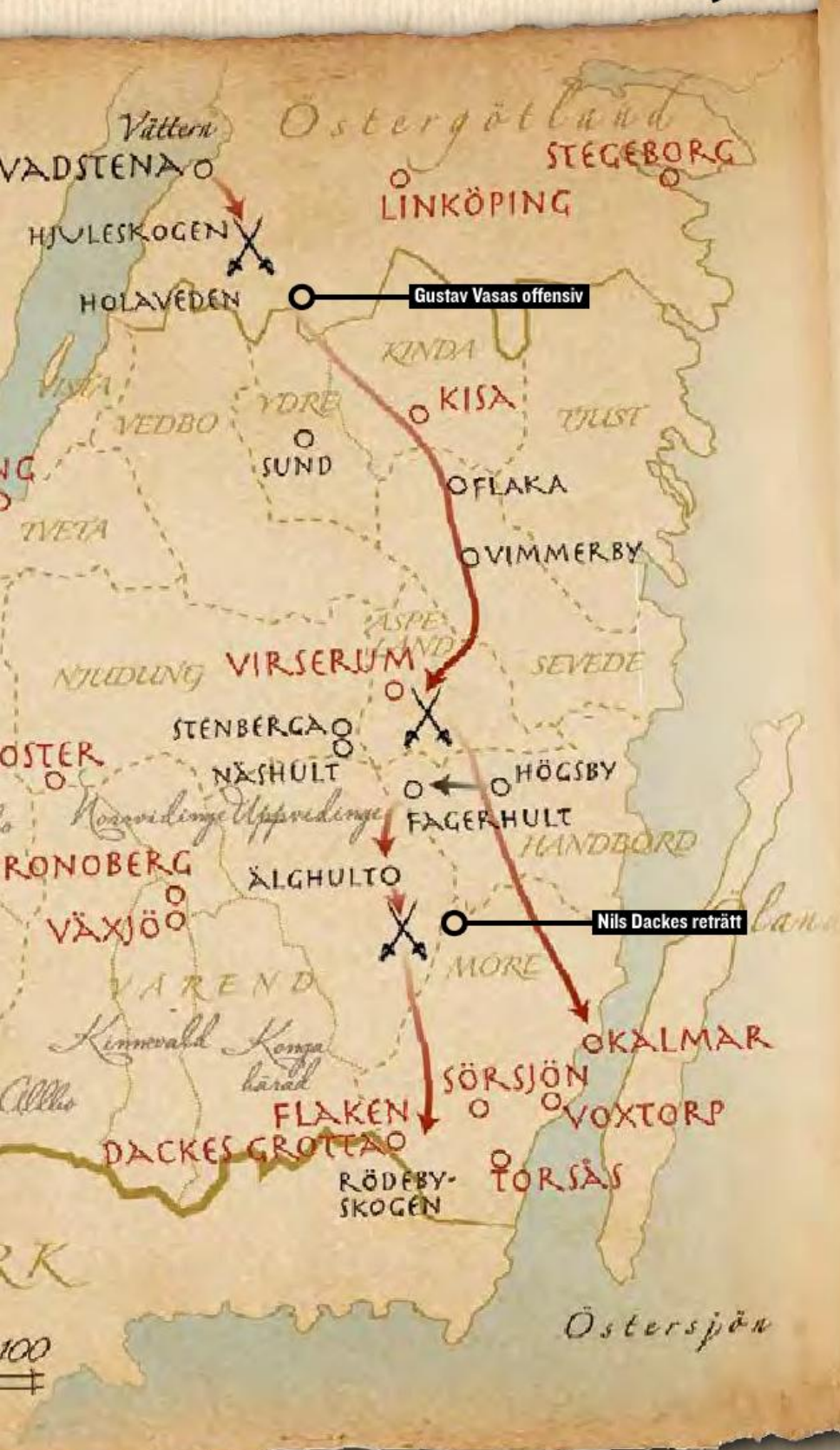
■ ■ Ett år senare var han död, skjuten i ryggen och förrådd av sina egna män.

1543

av sina egna män

Småland i början av 1500-talet. Förutom de två större städerna Jönköping och Kalmar är landskapet uppdelat i härad som Tveta, Tjust, Finnveden och Varend. Öppna fält är sällsynta och adelsmännen få. Här regerar skogen och bönderna i en massa små gårdar och byar. Här håller man sig till sitt, men tar ibland de slingriga stigarna till grannbyn för att köpa och sälja.

Den småländske bonden klarar sig bäst själv. Han har inget intresse av att en kung i Köpenhamn eller Stockholm ska lägga sig i hans göromål.

Det förekommer till och med handel över nationsgränsen till Skåne, något som senare fördöms som landsförräderi. Det struntar dock sydsmlänningarna i, de sluter gärna bondefreder med skåningarna på den danska sidan. Bönderna känner inte till någon flagga eller nationstillhörighet och bryr sig knappast om huruvida den som köper grisen kommer från Sverige eller Danmark. I början av 1520-talet kom allt detta att förändras.

Porträtt av kung Christian från 1521 av Pieter van Coninxloo.

Efter att den danske kungen Kristian II genomfört Stockholms blodbad vände han hem igen mot Danmark. På vägen stannade han till i Nydala kloster i södra Småland för att straffa munkarna där som hade stött ett mindre uppror mot Kristian.

I enlighet med sitt öknamn Kristian Tyrann gjorde kungen processen kort med dem. Kungen ska ha hackat upp ett stort hål på sjön Ruskens is och dränkt prästerskapet, vilket de få överlevande senare beskrev i klostrets bok: "År 1521 led vår vördade fader abbot Arvid martyrdöden och dränktes tillsammans med sina konventbröder av den skändlige tyrannen Kristian".

Småläningarna hade nu en gemensam fiende och gick samman över sockengränserna. Kristian skickade ut en tjänsteman med påbudet att allmogens skulle lägga ned sina vapen. Bönderna svarade med att slå ihjäl budbäraren.

I slottet i Kalmar satt danske kungens trogne länsherre Sören Norby och såg hur bönderna reste sig mot sin nye kung. Norby tågade ut för att blidka bondeupproret, men tvingades snabbt vända om för att överhuvudtaget överleva. Allt fler anslöt sig till bönderna. Även borgarna i Kalmar och Jönköping stod enade mot dansken. Norby fick se den upproriska massan ta sig över till Öland och snart var hela Småland förlorat för Kristian.

★★★

Nnder denna upproriska tid i Småland växte Nils Dacke upp. Trots att han har blivit en legend vet man relativt lite om hans härkomst. Vi vet inte ens med säkerhet när Dacke föddes, men troligen var det någon gång mellan 1502 och 1512, precis vid den småländska gränsen till det då danska Blekinge.

Artikeln fortsätter på nästa uppslag

Gustav Vasa tecknad av Albert Edelfelt 1892.

Efter två år i skogen valde Nils Dacke att resa till Kalmar och göra upp "i godo" med kungens män

Fortsettning från föregående uppslag

Nils släkt var fattiga torpare och uppväxttiden i Torsås söder om Kalmar var tuff. Lite senare flyttade familjen till Flaken i Rödeby socken, ett område känt för sina upproriska invånare men också för sin livliga gränshandel mellan bönder i Småland och Blekinge.

Dackes liv i Flaken ska ha varit fattigt och jämfört med de andra boende i området var hans nybygge väldigt magert och svårödlat. Livet var hårt för Nils Dacke. Mera välbärgade bönder såg ned på folk som Dacke, gränsen mellan Dackes likar och dem som levde i skogen var ibland svår att dra.

Bönderna i området fruktade skogens stigmän lika mycket som kungens fogdar.

Inte blev det bättre 1526 då Gustav Vasa förbjöd all boskapshandel mellan Sverige och Danmark, vilket drabbade Dacke och hans familj hårt. Att ta med boskapen över gränsen till Blekinge hade varit en av områdets viktigaste inkomstkällor. Nu startade hatet mot den nye, svenske kungen. Smålänningarna hade visserligen svurit Gustav Vasa trohet, men det var en bräcklig lojalitet som snabbt kom att försvinna. Förutom den förbjudna gränshandeln drabbade Vasas allt hårdare styre från Stockholm de småländska bönderna.

Här var man van att klara sig själv, men nu kom förbud mot att jaga vilt i skogen, hårdare skattetryck för att få in pengar till armén samt nya regler för att odla marken.

Dessutom konfiskerade staten mellan 1540 och 1541 mer än 90 procent av allt kyrksilver i Småland, Östergötland och Västergötland. Silvret och kyrkskatterna såg bönderna som sina, men nu kom knektar och fogdar och stal allt i kungens namn. Man kan lätt förstå att det bubblade av ilska ute i de småländska skogarna.

När bönderna protesterade blev de misshandlade eller till och med dödade av knektarna. Det förekom även hämndaktioner där kungens män blev ihjälslagna av den uppretade allmogen.

***

Det var just en sådan handling som blev startpunkten för Nils Dackes marsch mot att bli herre över hela Småland. Inge Arvidsson var en av kungens alla fogdar och speciellt hatad i bygden för sina hårda metoder och stränga regler. Ett bråk mellan Andersson och Dacke slutade med att Dacke helt sonika sköt ihjäl Andersson – och därför tvingades fly ut i skogen. Det var inte ovanligt att man

vid denna tid flydde ut i skogen för att komma undan rättvisan. Precis som senare snapphanarna under 1600-talet levde stora grupper i skydd av skog och terräng.

Efter två år i skogen valde Dacke att resa till Kalmar för att göra upp "i godo" med kungens män. Han blev tvungen att betala 200 mark, en mycket stor summa som han endast kunde skaffa fram med hjälp av hela sin släkt. Han betalade i danska mark, vilket säger en del om Dacke och södra Smålands täta band till grannlandet i söder.

Den gamla gården var nu förlorad och Dacke bosatte sig i stället på torpet Flaka där han levde på älfiske i Lyckebyån.

Snart kom nästa bakslag.

Dacke betalade arrende till fogden Nils Larsson för att få fiska sin ål, men plötsligt hävdade bönder på den danska sidan att ån tillhörde dem och Dacke förbjöds att fiska. Dacke kände sig lurad av Nils Larsson och när denne senare dödade en sväger samt en kusin till Dacke, brast det för den kommande upprorsmakaren.

***

Den söndag strax före midsommar 1542 var tiden inne för hämnd. I den ljumma junivinden la sig Dacke tillsammans med

30 män i bakhåll vid Nils Larssons gård i Voxtorp. Dacke började med att skjuta en pil som genomborrade halsen på underfogden Nils Andersson som var på väg in till gården. Efter det slaktade bondehoppen Anderssons medföljande knektar genom att skära halsen av dem.

Nu vändes blickarna mot huvudmålet: Nils Larsson.

Fogden och Arvid Gustafsson Västgöte låg och sov inne i huset. När dörren slogs upp vaknade de och såg Nils Dacke stå vid sängkanten. Dackes män släpade ut de båda, som nakna surrades de fast vid ett träd innan de fick se gården sättas i brand.

Nilsson ska ha försökt köpa sig fri men Dacke var obehaglig i sin hämndiver och sköt de båda "som hundar".

Bara timmar senare hade Dacke skjutit ihjäl ännu en hatad fogde i trakten, Gudmund Pedersson Slatte. När fogdens huvud separerades från kroppen och sattes upp på en stång vid den nedbrända gården var signalen till Smålands bönder tydligen – vi har fått nog.

I Stockholm satt Gustav Vasa och såg på upproret med ond blick. I kungens ögon var smålänningarna sedan tidigare ett bråkigt släkte och de kungatrogna adelsmännen hade låg ställning i skogslandskapet.

Artikeln fortsätter på nästa uppslag

Tidslinje

- 1502-1512** Nils Dacke föds söder om Kalmar.
1521-1523 Småländska upproret mot Kristian II.
1523 Gustav Vasa kröns till kung av Sverige.

1536 Gustav Vasa beslutar om extra-skatt för bönderna i bland annat Småland. Uppror följer i Möre. Nils Dacke slår ihjäl fogden Inge Andersson och tvingas fly till skogs.

1537 Gustav Vasa skickar militär till Småland för att knäcka bönderna.
1538 Dacke förlikas med kungens män och återvänder från skogen.

1540 Kungens sändebud Georg Norman konfiskerar kyrkoskatter i Småland.

1542 Dacke slår återigen ihjäl kungens fogdar, nu Nils Andersson och Arvid Västgöte. Under sommaren drar Dackefejden i gång på allvar. Under hösten står slaget vid Kisa. Den 8 november beslutas om vapenstillestånd mellan Gustav Vasa och Dacke. Dacke firar jul som "kung över Småland" på Kronobergs slott.

1543 Den 23 januari bryter kungen vapenvilan efter beslut på herremöte i Örebro. Den 23 mars skadas Dacke allvarligt vid strider i Virserum. I augusti skjuts Nils Dacke till döds under flykt i Rödebyskogarna.

Skjuts till döds under flykt

Nils Dacke var aldrig Sverige. Hans mål var Småland där folket fi

Fortsättning från föregående uppslag

Kung Gustav valde nu att tala till folket som den landsfader han ansåg sig vara. Han fördömde smålänningarna som ett gäng bakåtsträvare.

"Vi har förstått, att ett allmänt tal och mening är uppkommen hos allmogen att begära det som gammal och fornt varit haver", skrev Gustav Vasa till sitt folk. Han raljerade med vad han såg som att Dacke ville ta ett steg tillbaka i utvecklingen.

Kungen själv framställdes däremot som en riksbyggare som visserligen tog ut skatter men endast för att skydda landet mot fiender. Och var det inte så att han undvikit krig de senaste 20 åren, frågade kungen i sitt öppna brev 1542. Vad ville svenskarna ha i stället? Ett gäng skogstjuvar från gränsen till Danmark?

Kungen trodde nog att upproret snart skulle blåsa förbi, men hans förhoppningar kom på skam.

***

Nedan i juli kunde Dacke ta in i Växjö med tusentals män. På sin väg dödade de fogdar och plundrade deras gårdar. Södra Småland var rensat från kunglig påverkan och nu var siktet inställt norrut.

Under sensommaren och hösten tog sig Dacke och hans män norrut mil för mil. Kungens legoknektar hade ingen chans mot bönderna som stred klockligt på sin hemmaplan. Dacke undvek att möta sin motståndare på öppna fält. Med sina hackor, spjut och enkasta bössor skulle bönderna vara chanslösa mot kungens tungt beväpnade styrkor. Å andra sidan var de inhyrda polska och tyska legoknektarna ovana vid den småländska hotfulla skogen så kungens styrkor förlorade slag efter slag.

När Dacke tagit sig en bit in i Östergötland bestod hans följe av 20 000 man. Gustav Vasa insåg att han behövde agera. Kungen tog sig själv ner till Stegeborg öster om Söderköping varifrån han skickade en 1 200 man stark armé för att möta smålänningarna.

Striden stod någonstans vid Kisa och blev en fullständig massaker.

Att det är svårt att exakt placera var styrkorna drabbade samman beror på att kungen i efterhand ville tysta ned allt. Han åkte nämligen på rejält med

stryk när *"Slaget vid helvetets portar"*, som det kom att kallas, gick helt enligt böndernas plan.

Kungahären bestod till stor del av tyska legoknektar som under lång tid klagat på förhållandena hos Gustav Vasa och den svenska kronan. De stred inte på vissa dagar och ville ha bättre betalt.

Mot dessa ställdes nu uppretade bönder som slogs för sitt liv och sin frihet.

Vid en ravin väntade bönderna i kungens armé, som leddes av krigsöversten Peter von Hannover, och planen var att stänga in fienden. Bönderna använde sig under denna tid av så kallade bråtar, vilket innebar att man högg ned träd och därmed blockerade vägarna för de tungt utrustade kungliga

trupperna. Själva hade de lättare packning och var rörligare.

När så kungens trupper väl kommit in i Helvetets port hörde de plötsligt ett fruktansvärt brak. Bönderna hade förberett genom att hugga träden nere vid roten. Sedan kunde de enkelt och snabbt fälla träden med hjälp av rep i toppen. På en given signal drog upprorsmakarna i repen, träden föll och bildade en mur framför och bakom den kungliga armén. På sidorna stängde berget in soldaterna. Nu dök bondehären upp på trädhöjarna och uppe på bergen.

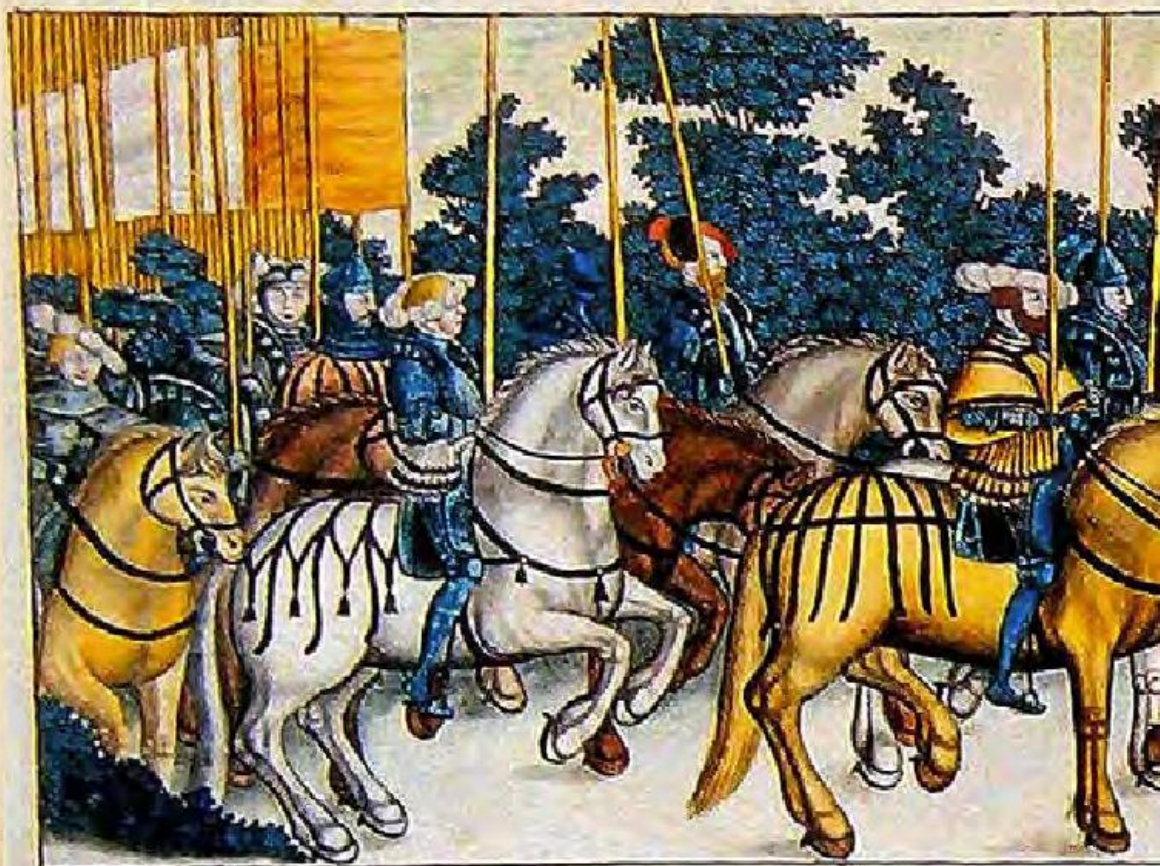
Ett regn av pilar och kulor sköljde ned över kungens folk. Av de 1 200 soldaterna ska endast ett fåtal ha överlevt infernet.

***

Författaren Stig Linell skriver i boken *"Gåtfulla platser i Sverige"* om slaget vid Kisa. Han noterar att det vid platsen står en tre meter hög så kallad bautasten. Ingen text eller inskription finns på stenen, men ett av namnen den har fått är Dackes sten.

Klart är att Gustav Vasa var ordentligt skärrad efter massakern vid Kisa. Han skrev till sin hövitsman i Stockholm att nu *"hänger detta Östergötland så gott som på en silkestråd"*.

Dacke hade under hösten skickat 500 smålänningar med båt över till Öland för att förmå ölänningarna att resa sig mot kronan. De var inte särskilt svårövertalade. När Dackes män stod vid

Ute efter hela ar ett fritt ck bestämma

Det finns inga autentiska porträtt av Nils Dacke bevarade och avbildningarna är därför färgade av konstnärns uppfattning om honom. Här är en oljemålning, troligen gjord av konstnären Carl Gustaf Pilo (1712–1792).

gränsen till Södermanland och Närke hade han kontroll över Småland, Öland och större delen av Östergötland.

Gustav Vasa satt själv i slottet i Stegeborg, men trots de tjocka murarna kände han sig inte säker. Skulle Dacke ta mot Stockholm? Kunde han eller andra lokala upprorsmakarna sprida oroligheterna till Dalarna och Bergslagen? Kungen insåg att han behövde tid för att samla styrkorna och anade att Dackes upprorsmän på sikt skulle tappa i styrka.

Därför erbjöd Gustav Vasa upprorsmakaren Nils Dacke fred den 8 november 1542 och smålänningen vände hem igen.

Överenskommelsen mellan Dacke och kungens förhandlare i Linköping innebär att Dacke lovade kungen trohet och

att hans armé av bönder skulle hjälpa kungen vid attack från både främmande makt och vid inhemska hot. I gengäld skulle upprorsmakarna ges amnesti och Gustav Vasa skulle även göra något för att lindra skattebördan som låg bakom upproret. Exakt hur blev dock aldrig bestämt.

Samtidigt satt furstar i nuvarande Tyskland och följde utvecklingen i Sverige med stort intresse. Gustav Vasa som nu slogs mot upprorsmakaren Nils Dacke var själv en uppkomling och de tyska furstarna gillade inte den låg-adlige, nye, svenska kungen. Att han dessutom störtat den rättmätige kungen, dansken Kristian II, gjorde inte Gustav Vasa mer populär.

Av den anledningen fick Nils Dacke

i samband med freden med Gustav Vasa besök av budbärare från furstarna i norra Tyskland. De var beredda att stödja Dackes uppror och slutligen adla den fattige torparsonen om kriget gick väl. Dacke var dock inte speciellt intresserad. Möjligen var det nu hans krigslycka vände.

Nils Dacke var aldrig ute efter hela Sverige. Hans mål var ett fritt Småland där folket självt fick bestämma. Så Dacke avvisade tyskarnas uppvaktning, möjligen ett överlagt beslut eftersom Gustav Vasa enligt vissa uppgifter hade tankar på att självmant avgå.

Hur hade Sveriges historia i så fall sett ut? Det kommer vi aldrig att få veta.

Dacke hade dragit sig tillbaka till södra Småland och firade julen 1542 på

Kronobergs slott som "kung" över hela Småland. Normalt sett var slottet hemvist för biskopen men nu "drack Dacke julen", som det sägs i trakterna.

Nils Dacke hade slängt ut kungens män ur landskapet och återinfört de katolska gudstjänstinslagen, som Gustav Vasa hade förbjudit under reformationen. Dacke hade sina problem med lokala bönder som tyckte att han bestämde för mycket. Men trots allt var han nog ändå ganska nöjd när han satt där på slottet. Upp i Stockholm satt en annan bestämd man som hade helt andra planer.

★★★

Dick Harrison, professor i historia vid Lunds universitet, författare och känd från SVT:s "På spåret", har studerat Dacke och hans uppror mot Gustav Vasa. Att det till slut blev ett småländskt uppror är inget som förvånar Harrison.

– I många delar av Småland hade bönderna fått det mycket bättre under 1500-talets första decennier. Skatterna hade sänkts kraftigt, eller helt försvunnit, under de bittra striderna mellan Sverige och Danmark under åren kring 1510, säger Dick Harrison.

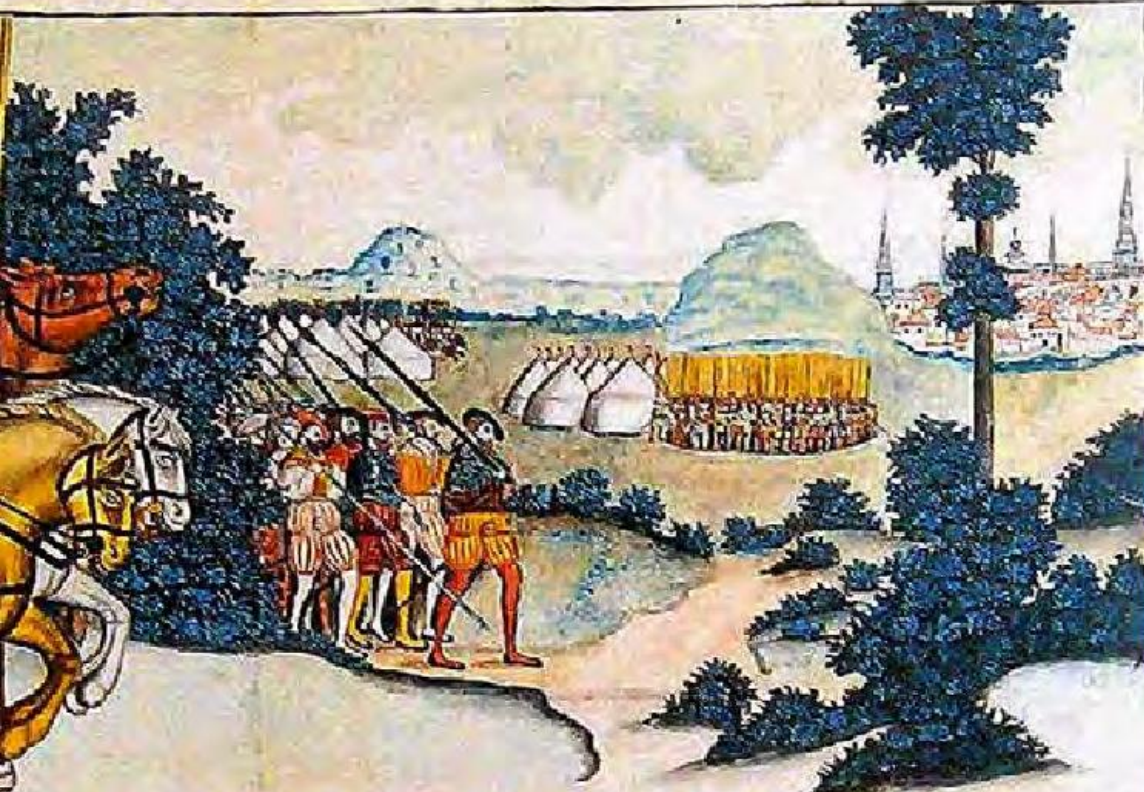
– Det hade skett på olika sätt, ibland genom att bönderna, särskilt i Kalmartrakten, fått färre pålagor eftersom de bidrog till kriget mot danskarna. Men bönderna spelade också ut danska och svenska makthavare mot varandra och vägrade betala skatt till någon av dem innan kriget slutat, säger han.

Dick Harrison pekar på de förändringar som gjorde Gustav Vasa så impopulär i landskapet:

– När Gustav Vasa började höja skatterna och reglera allt mer av de lokala angelägenheterna väckte detta vrede. Därtill kom reformationen, som inte var populär i socknarna. Bönderna uppfattade förändringarna som något negativt och ville vrida klockan tillbaka till en bättre tid, då de haft mer att säga till om.

Dick Harrison.
Foto: CORNELIA NORDSTRÖM

Bilden visar hur Gustav Vasas armé marscherar ut för att kämpa mot bönderna under Dackefejden.

Artikeln fortsätter på nästa uppslag

Smålands "falske kung" var död och hans krona var inte av kungligt guld

Fortsättning från föregående uppslag

Uppror blev det, men var Gustav Vasa verkligen hotad av Dacke?

– Nej, egentligen inte. Dacke fick inte med sig högfräset och hans uppror sammanföll inte med en utländsk invasion. I ett sådant läge hade kungamakten, om den hade is i magen, haft stora möjligheter att nedkämpa upproret.

Så vad hade han behövt för att få sin vilja genom?

– Dacke hade behövt fler allierade och större uppslutning i andra regioner utanför Småland och Östergötland för att upproret skulle haft långsiktiga möjligheter till framgång, säger Dick Harrison.

***

Gustav Vasa hade under vintern ägnat vapenvilan till att samla ihop legoknektar från Tyskland och värvat soldater i Finland. Under herremötet i Örebro den 23 januari 1543 togs beslutet att återigen angripa Dacke och bryta freden.

På nytt samlade kungen sina styrkor i Östergötland och de båda möttes där i flera slag utan någon egentligen vinnare.

Men trots det oavgjorda resultatet inträffade här en händelse som kom att påverka Dackes framgångar på sikt.

Upprorsledaren skickade ölännings Erik att leda trupperna, men denne bytte helt plötsligt sida och ställde

sig bakom Gustav Vasa. Nu kunde kaptenen berätta ingående om Dackes planer och vilka lokala ledare som stödde smålänningen. Vedergällningen mot dessa blev skoningslös från kungens sida.

Samtidigt hade Gustav Vasa skickat en armé från Västergötland som trängde ned i Småland från nordväst. Dacke tvingades retirera tillbaka till Småland och hade siktet inställt på att föra samma gerillakrig som tidigare med bråtar och plötsliga attacker.

Men nu hade kungen lärt sig Dackes taktik, så när tiden var inne för det avgörande slaget utspelade det sig inte

i skogen utan på en öppen is vid Virserum i Småland.

Utgången blev katastrofal för de upproriska smålänningarna och Dacke själv blev skjuten med en kula som gick genom båda benen.

Sårad flydde Dacke in i den vilda småländska skogen, jagad av kungens trupper. Men han hade fortfarande många lojala anhängare i området och trots hot från kungen hjälpte de till att hålla sin ledare gömd i flera månader.

Det är oklart exakt var Dacke gömde sig under den här tiden. Södra Sverige har flera olika Dackegrottor som alla gör anspråk att vara hans hemliga tillhåll.

Förmodligen hade han flera gömställen för att skydda sig från kungens jagande knektar. Förra gången Dacke flydde till skogs kom han tillbaka till samhället efter förlikning. Någon sådan möjlighet var inte aktuell nu.

En av de utpekade Dackegrotterna ligger vid Flaken, i samma område som Dacke bodde före upproret. Under ett flyttblock som blivit kvar efter inlandsisen skymtar en öppning där en fullvuxen man måste ducka för att kunna komma in. Gången är några meter lång och det går inte att stå upprätt i grottan. Rester av eldstäder har hittats och det är alltså här "kungen av Småland" ska ha gömt sig bara månader efter

att han firade jul som segrare på Kronobergs slott. Enligt legenden brände kungens män ned skogen i Rödeby där de trodde att Dacke gömde sig. Men försöken att röka ut Dacke var fruktlösa.

Efter några månader kom han emellertid ut på egen hand i ett försök att återigen samla upproriska män mot kungen. Nu var det dock svårt att uppåda engagemang för den skadade ledaren.

Förmodligen gjorde kungens hot om straff för dem som hjälpte Dacke sitt till.

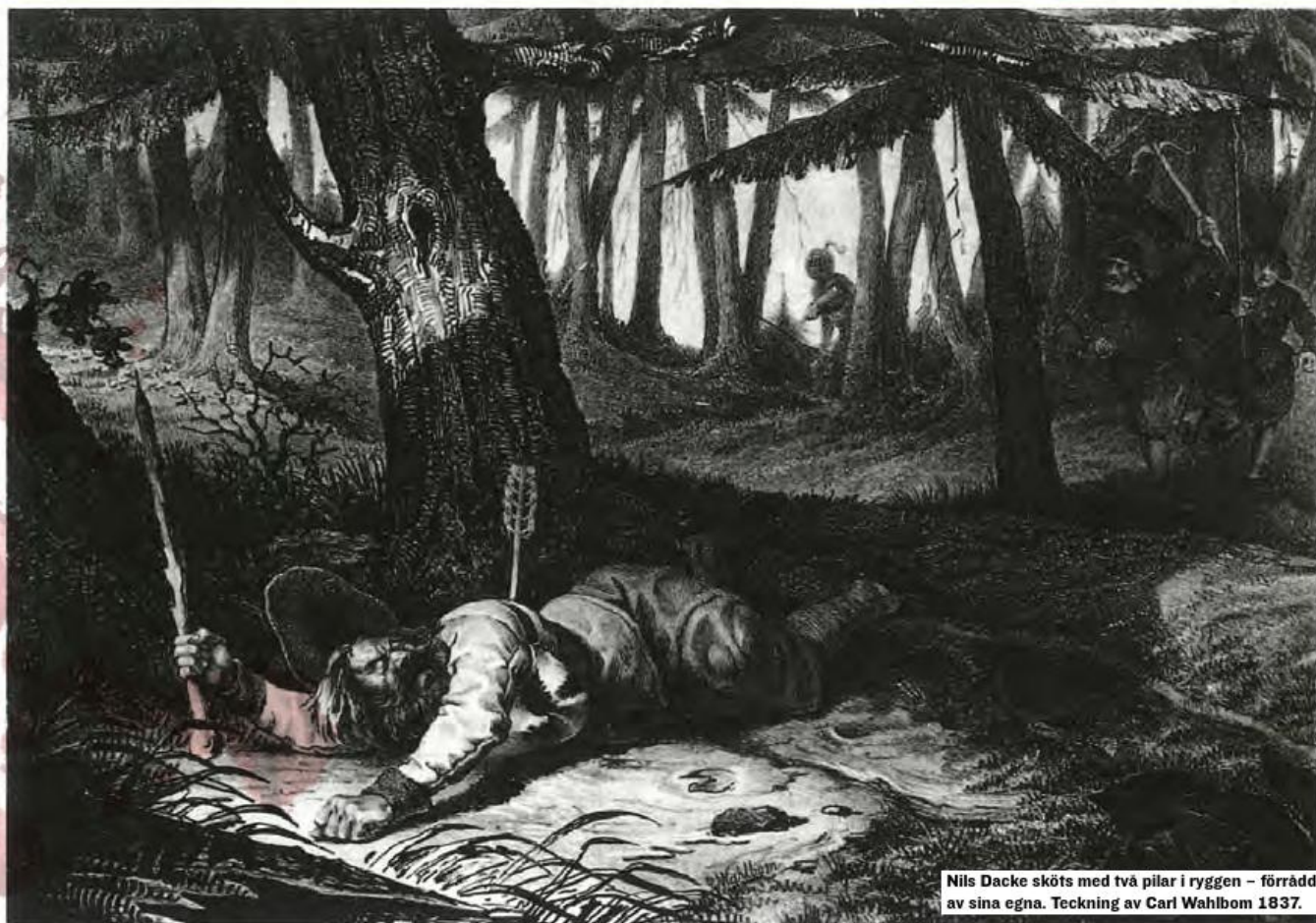
***

ett exempel var Fagerhult socken där den stukade Dacke dök upp med 100 slitna anhängare och manade till nytt uppror mot kungen. Men invånarna

1500-talsförfattaren Olaus Magnus bild från 1555 visar hur bondekrigare tagit betäckning för att skydda sig mot anfall. Att fälla träd bakom ryttare för att stänga in dem användes bland annat av Nils Dackes krigare vid slaget vid Kisa 1542.

Nils Dacke sköts med två pilar i ryggen – förrådd av sina egna. Teckning av Carl Wahlbom 1837.

hade tröttnat på våld och krig. De visste att det var förenat med livsfara att stötta Dacke när kungens män med krigsöversten Jakob Bagge i spetsen kom jagande i skogen.

Dacke lyckades aldrig få med sig Fagerhultsborna. Samma scener utspelade sig i flera socknar som tidigare stått på revoltörens sida.

Grannsocken Älghult agerade annorlunda och fick också betala ett högt pris för det. När Dacke anlände till Älghult hade han Bagge i hälarerna och bad lokalbefolkningen om hjälp. Enligt vissa uppgifter hotade Dacke dem för att få dem att gömma honom.

Hur det än var med det lyckades han komma undan Bagge och kungens män den här gången. Det gjorde dock inte Älghultsborna som fick se åtta av sina män avrättade av Bagge, bland dem kyrkoherde Tore.

Dackes lilla hopradsade skara lyckades freda sig ett tag till och dödade några lokala fogdar under sommaren 1543.

Men den 1 augusti skulle sagan om Nils Dacke få ett abrupt slut.

Peder Skrivare, en av Dackes närmaste män, gick till kungen och

erbjöd sig att lura fram upprorsmakaren, förmodligen för att på så sätt rädda sitt eget skinn. Spåren efter Dacke ledde in i danska Blekinge, men trots det valde Skrivare och kungens män att anfalla. Gustav Vasa var rädd för att Dacke skulle ta sig ned till Tyskland via Danmark för att återigen få kontakt med de tyska furstarna.

Att samla ihop lokala spårkarlar var numera inga problem. Flera hade bytt sida i hopp om förlåtelse från kungen. Dessutom florerade det rykten om fantastiska skatter som Dacke och hans män hade grävt ned i skogen.

Vem ville inte vara med och hitta en sådan?

Den stukade upprorsmakaren ska ha hittats i en stuga alldeles i närheten av Sörsjön i Blekinge. I stugan hade Sörsjö-Jon gömt Dackes tioårige son och det var denne som Nils hälsade på när förföljarna fann honom. Dacke flydde ut ur stugan och vidare längs sjökanten. På vägen ska han ha kastat ifrån sig sitt armborst och sin kapp för att lättare skaka av sig förföljarna.

Det hjälpte inte. Nils Dacke dog på denna plats, skjuten

med två pilar i ryggen och förrådd av sina egna. Såväl Dackes dödsplats som Sörsjö-Jons stuga finns i dag utmärkta med minnesstenar.

Efter det att pilarna dragits ut ur hans rygg och det hade konstaterats att upprorsmannen var död, togs kroppen till slottet i Kalmar.

Nu skulle Gustav Vasa visa för folket att deras ledare var död och samtidigt statuera exempel.

Därför styckades Nils Dackes kropp. De olika kroppsdelarna placerades på muren kring slottet. Hans huvud sattes på en påle och fick en kopparkrona på hjässan.

Smålands "falske kung" var död och kronan var definitivt inte gjord av kungligt guld.

★ ★ ★

Gustav Vasa hade fått sin revansch men menade själv att "den förrädaren Dacken haver fått sin lön, ändock fast han en värre avgång förtjänt haver".

Kungen lät sedan fånga in Dackes släktingar och anhängare och avrätta

dem. Sonen fördes till Stockholm där han senare ska ha svulnit ihjäl i fängelse eller dött i pesten.

Smålänningen och författaren Vilhelm Moberg har i böcker beskrivit Gustav Vasas vedergällning som ett inferno i byarna. "Röken från brinnande byar utmärkte de kungliga truppernas väg genom upprorslandskapen. Med brand, rou, plundring, våldtäkt och tortyr gick kungens knektar fram", skriver Moberg.

Men Gustav Vasas hämnd blev inte så hård som man hade befarat och absolut inte sådan som Moberg beskriver den, enligt senare forskare. Den sluge och taktiskt skicklige kungen förstod att det inte fanns någon mening med att skövla och bränna Smålands marker och skogar.

I stället valde Gustav Vasa att skicka en del av den kvarvarande bondehären till Finland där de fick bli soldater. Dessutom skapade kungen en egen folkarmé i Småland som senare kom att spela en stor roll i Sveriges krig mot andra länder.

Artikeln fortsätter på nästa uppslag

Här är fem andra svenska uppror – från 1434 till 1653

Engelbrect Engelbrectsson 1434-1436

■ Bergsman, fräseman och upprorsmakare som i början av 1400-talet reste Bergslagen mot Erik av Pommern som då var kung av Sverige. Engelbrect störtade Erik, men halshöggs av Måns Bengtsson 1436 på en ö i Hjälmarerna nära Örebro. **Står staty i en rad städer**

Klockupproret 1531-1533

■ Gustav Vasas skulder till Lübeck under 1500-talet fick kungen att besluta att varje sockenkyrka i landet skulle skänka sina kyrkklockor. Folket i Dalarna vägrade och besegrade kungens män som kom för att hämta klockorna. Kungen manade till besinning och vapenvilja, men skickade 1533 en här som bryskt slog ned upproret.

Krutkonspirationen 1536

■ Den misstänksamme Gustav Vasa avvärjde vad han trodde var ett försök till kungamord 1536. Spioner hade hört en full sjöman skryta om hur en sprängladdning skulle läggas under kungens stol så att Vasa under palmsöndagens gudstjänst skulle få en dödlig flygtur. Om det verkligen fanns en konspiration är osäkert, men kungen lät tortera och döda de misstänkta.

Klubbekriget 1596-1597

■ Samlingsnamn för bondeupproren i Österbotten i nuvarande Finland. Bönderna var trötta på att betala för Sveriges krig mot Ryssland i Nordiska 25-årskriget och gjorde uppror mot adeln. Tros ha fått sitt namn av de klubbor som de finska bönderna slogs med mot överheten. **Bönderna gjorde uppror mot adeln**

Morgonstjärneupproret 1653

■ Fyra bröder från Tiveden, som tröttnat på soldatutskrivningar och fattigdom, drev runt i Närke och mer eller mindre tvingade bönder att resa sig mot drottning Kristina. Lönlöst skulle det visa sig, bröderna avrättades under fruktansvärda plågor i Stockholm där en av dem fick en glödande krona av järn pressad på skallen. **Fick en glödande krona**

Dackestatyn i Virserum.
Foto: WIKIMEDIA COMMONS

Vasa bad att skildra

Fortsättning från föregående uppslag

Kungen hade vid sina tidigare nederlag imponerats av de småländska böndernas stridskonst som var mycket bättre än de inhyrda europeiska legoknektarnas.

Nu kunde han spara pengar och i stället använda sig av folk som redan tillhörde hans rike och som brukade "hans" jord.

De var dessutom mycket billigare i drift. Så kom det sig att småländska bönder gick från att strida mot Gustav Vasa till att ingå i hans spetstrupper och bilda egna småländska kompanier under den svenska fanan.

När Gustav Vasa till slut samlat ihop sin folkarmé bestod den av 15 000 man.

Inte mindre än 5 000 av dem var smålänningar.

Även flera ledare för Dackes uppror skonades från galgen och fick framskjutna placeringar i den svenska militären.

★★★

Den som reser i södra Småland möts ofta av påminnelser om den store upprorsledaren.

Hockeylaget Tingsryd bytte visserligen bort namnet Dackehallen 2011, men det finns fortfarande mycket som påminner om Dacke här: Speedwaylaget Dackarna i Målilla, skidanläggningen Dackestupet i Virserum. Dackeskolor finns både i Tingsryd och ända uppe i Mjölby.

På Gamla torget i Virserum står Arvid Källströms staty från 1956 föreställande frihetskämpen med ett armborst över ena axeln.

Dessutom har Dacke gett namn till gator på många platser i Småland.

Den bild som Gustav Vasa spred av den fallne upprorsledaren var en helt annan. Redan före upproren hade Dacke utnämnts till landsförrädare på grund av boskaps-handeln med danska Blekinge.

Han stämplades som en simpel skogstjuv.

Dackes grotta i Hästmahult.
Foto: TORSÅS TURISTBYRÅ

På Kronobergs slott firade Nils Dacke jul som en levande legend och ledare för Småland 1542. Foto: PETER J OLSSON

Sex lästips

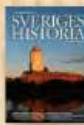
LARS OLOF LARSSON: "Dackeland"

■ Larsson är en av Sveriges främsta experter på Vasatidens historia och belönades med Augustipriset 2002 i kategorin Bästa fackbok för "Gustav Vasa – landsfader eller tyrann?". Han utnämndes till professor vid Växjö högskola 1985 och har skrivit flera verk om småländsk historia.

DICK HARRISON och BO ERIKSSON: "Sveriges historia: 1350-1600"

■ Utomordentlig serie med Dick Harrison som redaktör som avhandlar landets historia från 13 000 f Kr till nutid. I tredje delen avhandlas Dackefejden på ett överskådligt och livfullt sätt. Rekommenderas varmt för den som vill ha koll på vår bakgrund.

HANS HELLSTRÖM: "En avskryvt elak man"

■ Författaren lägger vikt vid den gängse bilden av Nils Dacke och hur den kom att formas av Gustav Vasas historieskrivare. Titeln kommer från historikern Anders Fryxell som på 1800-talet beskrev Dacke som just en "en avskryvt elak man", en bild som levde kvar i svenska historieböcker långt in på 1900-talet.

STIG LINELL: "Gätfulla platser i Sverige"

■ Författaren och journalisten Stig Linell reser runt i Sverige och prickar av mytomspunna platser. Blå Jungfrun, Gamla Uppsala – och Dackegrotorna. Om du undrar hur det känns att krypa ned i en Dackegrotta ska du läsa Linell, han har nämligen testat. Lättläst och folkbildande.

MATS HALLENBERG: "Kungen, fogdarna och riket"

■ Författaren börjar med ett Bob Dylan-citat och avslutar med flera sidor fotnoter. Däremellan avhandlar han 1500-talets Sverige ur ett slags organisationsperspektiv. Hur kunde Sverige bli en stormakt och hur höll kungarna koll på riket som kom att vidgas runt hela Östersjön?

MATS ADOLFSSON: "Fogdemakt och bondevrede"

■ Författaren är uppvuxen i Småland och är enligt egen utsago fascinerad av uppror och människornas öden i resningarna. "Fogdemakt och bondevrede" är den andra delen i en trilogi som sträcker sig från forntiden till 1932. Naturligtvis har Nils Dacke ett eget kapitel.

Naturligtvis har Nils Dacke ett eget kapitel!

sina historieskrivare Dacke som förrädare

Med även med Nils huvud på en påle på Kalmar slott var kungen mån om att misskreditera sin motståndare.

Någon vila i jorden fick denne knappast. Gustav Vasa var rädd för att Dacke skulle bli en martyr i smålänningarnas ögon och tog varje chans att berätta sin historia som segrare i kampen.

Därför bad kungen sina historieskrivare att skildra Dacke som en förrädare och kättare – som till och med skulle ha stått i maskopi med djävulen själv.

Hur skulle en fattig och enkel man som Dacke annars lyckas få med sig folket mot den store kungen?

"1542 begynte ett uppror och krig i Småland, uti Knoga härad, som en bonde benämnd Nils Dacke, som var både mansdräpare, horkarl och kättare, först uppkom och därtill uppväckte och reste bönderna med sig mot konung Gustaf", skriver Rasmus Ludvigsson i kungakronikan senare under 1500-talet.

★★★

Dacke ska enligt Gustav Vasas uppbyggda historieböcker också ha varit dansk, falsk och dessutom i själva verket rik. Hans fattigdom var endast spelad för att kunna hänföra bönderna i Småland, hävdade Gustav Vasa. Dackes eftermäle skrevs alltså av hans motståndare och det var den bilden som fick historikern Anders Fryxell att på 1800-talet måla upp Dacke som "en avskryvt elak man".

Smålänningarnas bild av Dacke var naturligtvis en annan.

Här har han alltid varit en man som slogs för friheten mot kungen i Stockholm. Det fanns till och med historier om att Nils inte hade dött den där dagen i augusti 1543 och att det inte var hans huvud som satt på en påle i Kalmar. I stället ska han ha flytt, tagit sig en ny identitet som Nils i Hyltan och bosatt sig i närheten av Målilla.

Drömmen om ett nytt uppror mot kungen fanns där och skapade dessa sägner och myter.

Nils Dacke svepte in som en virvelvind i den småländska barrskogen

under 1540-talet. Han kom från ingenstans och stod plötsligt där och agiterade mot Gustav Vasa – och fick snabbt folket med sig. Om man leker med fantasin en smula är det inte svårt att se Dacke som en småländsk Jesusgestalt. Han kommer från en fattig familj, får med sig folket genom sin briljanta talekonst och vågar gå emot en makt som egentligen är honom överlägsen. När han sedan fångas in, förrädd av sina egna vänner, dödas han och får en falsk kungakrona på huvudet.

Besegrad, fängslad, förnedrad.

Men också "betraktad som en hjältemedig symbol för lokalsamhällets motstånd mot överheten", som Dick Harrison skriver om Dacke. Småland hade fått sin hjälte.

DANIEL LAGERQVIST

redaktionen@expressen.se

DOKUMENT *EXPRESSEN*

MISSA INTE NÄSTA DEL!

På köpet med Expressen måndag 27 juli!

DOKUMENT

EXPRESSEN SVERIGES BLODIGA HISTORIA 5:10
MÅNDAG 27 JULI

Den blodiga brödrakampen

TOLV SIDOR: Händelserna kring Håtunaleken och Nyköpings gästbud är bland de mest mytomspunna i den svenska historien

Vår är alla delar i serien

1 Havets härskare Måndag 13 juli	2 Fridenskrigarna Onsdag 15 juli
3 Häxysterin Måndag 20 juli	4 Den svenska rebellen Onsdag 22 juli
5 Den blodiga brödrakampen Måndag 27 juli	6 Stormaktens fall Onsdag 29 juli
7 Den omöjliga kärleken Måndag 3 augusti	8 Blodbådet Onsdag 5 augusti
9 Trettio år i strid Måndag 10 augusti	10 Maskeradmorder Onsdag 12 augusti